

KARMA YAPILARA BİR ÖRNEK: TRABZON ESKİ PTT BİNASI (GABAYANI KONAĞI/İŞYERİ)

Temel SAĞLAM¹

Özet

Trabzon tarihi kent mimarisi, antik dönemden itibaren yapılmış binalarıyla çok kültürlü katmanlar içermektedir. Trabzon şehrinin, özellikle Roma döneminden itibaren önemli bir liman kenti kimliği elde etmesi, ticari mal mübadele merkezlerinden birisi olmasını ve çok uluslu ticaretin yapıldığı şehirler arasında yerini almasını sağlamıştır. Bizans İmparatorluk ailelerinden Komnenos Hanedanı'nın Latin istilasını müteakiben şehre gelmeleri ve devlet kurmaları ile Trabzon İmparatorluğu'na başkentlik eden şehir, mimarisi ile de başkent üslubuna evrilmiştir. Osmanlı dönemindeki şehzadeler şehri hüviyeti ile bu gelişim evresini devam ettiren şehir, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarından itibaren batılılaşma üslubuyla yapılan büyük konak ve işyerleri ile İstanbul ve İzmir'i hatırlatmaktadır. Şehrin ana arterleri konumundaki Uzun Sokak, Kunduracılar ve Semerciler Caddeleri başta olmak üzere, sosyo-ekonomik bakımdan daha canlı olan sokakları, Avrupa kent mimarisi etkisiyle gelişen, İstanbul-Karaköy ve Beyoğlu, İzmir-Karşıyaka ve Buca'da Levanten aileler tarafından yapılmış aynı işlevli yapılarıyla benzer bir görüngü oluşturmaktadır. Neo-Klasik ve Neo-Rönesans sanat akımları ile inşa edilen bu yapılardan birisi de Eski PTT binasıdır. Karma işleve sahip olan yapı, 1904 yılında, günümüzdeki Atatürk Köşkü'nün de eski sahibi olan tüccar Gabayani (Kabayanididis) ailesi tarafından yaptırılmıştır. Tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilen yapının zemin katı işyeri olarak tasarlanmış, üst katı ise ikametgâh olarak kullanılmıştır. Caddeye bakan ön yüzü simetri esaslı bölünmeler ile kat silmeleri, kornişler, plaster, pencere ve çıkıntılarla hareketli kılınmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, temel.saglam@ktu.edu.tr, Orcid Id: 0000 0002 4633 5688

Eğimli çatı akroterleri ve üçgen alınlıklarıyla dış cephe kısmında dönemin batılı tarzını tam olarak yansıtan binanın geometri esaslı volta tavanları ve desenli taban karo mozaikleri de iç düzenlemenin önemli unsurlarındandır. Duvar içerisine yerleştirilen ve sınırlı sayıda üretilen aynı zamanda dönemin ender çelik kasaları arasında yer alan İngiliz üretimi Milners Çelik Kasa, 1845 yılı Londra yerel üretim atölyesi ürünüdür.

Bu bildiriye başkent dışındaki yerleşim alanlarından biri olan Doğu Karadeniz Bölgesindeki Trabzon şehrinin, genelleme olarak eyalet üslubu tanımlamasına aykırı tarihi kent mimarisine bir örnek yapı incelenmiştir. Başkent üslubu yapılaşma örneğinin ender olduğu Anadolu'da, tarihi arka planının da yönlendirmesi ile gelişen Trabzon kent mimarisine ayrı bir bakış açısı getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, kent mimarisi, sokak örgüsü, karma yapı, Eski PTT binası.

AN EXAMPLE OF MIXED BUILDINGS: TRABZON OLD PTT BUILDING (GABAYANI MANSION/WORKPLACE)

Abstract

The historical city architecture of Trabzon includes multicultural layers with its buildings built since ancient times. The city of Trabzon, which developed depending on the satraps of the Miletus, gained the identity of an important port city especially since the Roman period, making it one of the centers of trade goods exchange and taking its place among the cities where multinational trade was made. The city, which was the capital of the Trabzon Empire, has evolved into the capital style with its architecture, after the Byzantine Empire families, the Komnenos Dynasty, came to the city after the Latin invasion and established a state. Trabzon city architecture, which enriched with the reflections of the western architectural style as a result of the concessions given to the Venetian and Genoese in the 13th and 14th centuries, is distinguished from many other cities in Anatolia with its cosmopolitan building examples. The city, which continued this development phase with its identity as the city of princes in the Ottoman period, reminds Istanbul and Izmir with its large mansions and workplaces built in the style of westernization since the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. With its socio-economically more lively streets, especially Uzun Sokak, Kunduracılar and Semerciler Streets, which are the main arteries of the city, and the same functional structures built by Levantine families in Istanbul-Karaköy and Beyoğlu, İzmir-Karşıyaka and Buca, which developed with the influence of European urban architecture. creates a similar phenomenon. One of these structures, which was built with Neo-Classical and Neo-Renaissance art movements, is the Old PTT building. The structure, which has a mixed function, was built in 1904 by the merchant Gabayani (Kabayanidis) family, who is also the former owner of the present Atatürk Mansion. The ground floor of the building, which was completely built with cut stone material, was designed as a workplace, and the upper floor was used as a residence. The additional floor, which was added to the building, which was designed as a basement floor, installation rooms, service preparation areas and a warehouse, was built after the 1940s. Trabzon Old Post Office Building shows eclectic stylistic features in a parallel development with the structures of the

Ottoman capital architecture of the same period. The front side facing the street has been made active with symmetry-based divisions, floor moldings, cornices, plaster, windows and overhangs. Baroque, rococo and art nouveau influences can also be observed in the façade decoration details of the building, which fully reflects the neo-classical western style of the period, on the exterior with its sloping roof acroteres and triangular pediments. The plaster stucco decorations of the geometry-based volta ceilings, the dialectical motif contours in the pencil works and the color world and the patterned floor tile mosaics are among the eclectic style elements of the interior arrangement. The British production Milners Steel Safe, which is placed inside the wall and produced in limited numbers and is among the rare steel safes of the period, is the product of the London local production workshop in 1845.

In this paper, an example of the historical city architecture of the city of Trabzon in the Eastern Black Sea Region, which is one of the residential areas outside the capital, which is contrary to the definition of the state style as a generalization, has been examined. A different perspective is brought to the city architecture of Trabzon, which has developed with the guidance of its historical background in Anatolia, where the capital-style construction sample is rare.

Keywords: Trabzon, urban architecture, street pattern, mixed structure, Old PTT building.

1. GİRİŞ

Karadeniz'in güneyinde, Anadolu'nun kuzeydoğusunda tarih boyunca büyük ticari döngünün yapıldığı önemli bir liman şehri olan Trabzon, farklı kültürlerle sahip medeniyetlerin kesişme noktasında yüksek ekonomik gücüyle çok uzun süreler, şehir devletleri kadar olmasa da, yarı bağımsız bir yapı göstermiştir. Şehrin bulunduğu alanın Kafkas coğrafyasına yakınlığı ve İpek ticaret yolu kavşaklarının birinin üzerinde olması tarih boyunca önemini korumasını sağlamıştır.

Antik kaynaklarda Kolkhis olarak tanımlanan bölgede Yunan kolonileri dönemi öncesinde "Pelasglar"ın ve Amazonlar'ın yaşadığı birçok araştırmacı tarafından savunulmaktadır (Fallmerayer 2011: 4; Karagöz 2003: 13; Büyüka, 1971: 87). Yakın zaman bilim çevrelerince Miletoslular tarafından koloni olarak kurulduğu tezinin aksine Fallmerayer tarafından tam tersi görüş iddia edilmektedir. Fallmerayer: "*Avrupa'nın boş satırları bataklık ve ormanlarla kaplıydı. Kafkasya berzahındaki vadiler ise o dönemin insan kültürünün en batı noktasını teşkil etmekteydi. Kırım bölgesinde Karadeniz kıyısında kurulan Trabzon şehri, Yunan Arkadia'sında kurulan Trapezuntia olarak bilinen Trabzon şehri, Kızıldeniz kıyısında kurulan Trabzon şehri, Çanakkale Boğazı yakınında kurulan Trabzon şehri, Anadolu'daki mevcut Trabzon şehrinde gidenler tarafından kurulmuştur. Ancak tüm bu kardeş şehirler yeryüzünden silindikleri halde, esas ana şehir 4500 yıl boyunca varlığını ve ismini muhafaza etmiştir.*" diyerek, en eski olan günümüz Trabzon'unun komşu ülkelere koloniyal (müstemlekçi) kavimler göndermiş olduğu kesin bir dille ifade edilmektedir (Fallmerayer 2011: 5). Şehrin bulunduğu bölgenin çok daha eski yerleşmelere ev sahipliği ettiği son yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları ile ortaya koyulmuştur (Akgül vd. 2022: 58).

Kaynaklarda, Zağnos Vadisi ile Tabakhane Vadisi arasındaki "masa" biçimli görünüşü sebebiyle, Trapezus olarak isimlendirildiği kabul edilen (Goloğlu 2013: 16) Trabzon şehrinin mimari yapılanması ile ilgili belirlenebilen kalıntılar çok daha geç dönemlere aittir. Ne yazık ki Kolkhide Pelasglar'ının hâkimiyetleri sırasından da Miletosluların kolonisi olduğu (Ksenophon 2011: 22) dönemlerden de Hellen yerleşimi (Strabon 1987: 28) zamanından da herhangi bir yapı kalıntısına henüz ulaşamamıştır. Pers hâkimiyeti sırasında Pontus (Karpov 2016: 210) sınırlarında oldukça

önemli bir yeri olan şehir, MÖ 63 yılında Roma İmparatorluğu idaresine katılması (Fallmerayer 2011: 13) ile ticari açıdan önemi artmış ve büyük çaplı imar faaliyetleri görmüştür. Özellikle Roma İmparatoru Hadrianus döneminde (117-138) kentte, dini ve askeri binalar, yollar, su kemerleri ve büyük bir liman inşa edildiğini Arrianus nakletmektedir (Arrianus 2005: 6). 3. yüzyılın ortalarında şehrin iki sur duvarı ile çevrili olduğunu ve şehirde kalabalık bir nüfusun yaşadığını, Gotlar'ın Trabzon işgalini eserinde kaydeden Zosimos'un ifadelerinden anlamaktayız (Zosimus 1982: 33).

Şehrin 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde Bizans İmparatoru Justinianus zamanında (527-565) önemli bir imar daha gördüğünü Martyr Eugenius Su Kemerli'nin yapılışı ve birçok kilisenin onarılması gibi inşa faaliyetlerinden çıkarmaktayız (Procopius 1971: 7/1). Trabzon'un Bizans dönemi bir diğer büyük boyutlu imarı da 9. yy'da Khaldia Theması'nın başkenti olmasını takip eden zamandır. İç kalenin onarımı ve idare sarayının inşası, Azize Anna Kilisesi onarım ve genişletilmesi, Khrysokephalos Kilisesi'nin onarımı gibi birçok inşa faaliyetlerinin görüldüğü bu dönemde şehir İpek Yolu ticaretinin önemli limanlarından biri olarak ön plana çıkmıştır (Türkaslan 2019: 3). Bu dönemde Adrian (Hadrianus) Limanı sebebiyle ticari faaliyetler ve gelişmişlik Moloz bölgesinde Pazar Kapı civarındadır.

Bizans İmparatorluk hanedanlarından Komnenoslar'ın Latin İstilasası (1204) sonrası Trabzon'a gelerek burada devlet kurmaları, şehrin imar faaliyetlerinin de başkent üslubu ile yeniden yapımını doğurmuştur. Büyük kilise ve manastırların onarımı yanında çeşitli ekleme ve yeniden yapılanmanın olduğu bu dönemde Aşağı Hisar da inşa edilmiştir. Trabzon İmparatorluğu zamanında Komnenos hanedanlığı, 13. yüzyılın ortalarında Cenevizliler ile yapılan anlaşmalar gereği ticari koloni faaliyetlerinin arttığı (Tellioğlu 2008: 37) üslerden birisi de Trabzon olmuştur. Daha sonra denge siyaseti olarak devlet, 1300'lü yılların başında günümüzdeki Meydan bölgesini de içine alacak şekilde Adrian Limanı'ndan Ganita'ya kadar olan bölgeyi ticaret merkezi olarak Venediklilere vermiştir² (Küçüküçürlü 2018: 618). Limanın doğusunda Leontokastron denilen kaleyi (Kalepark) 14.yy ortalarında Cene-

² Günümüzde Trabzon şehir yerleşkesinin merkezi konumundaki "Gavur Meydanı" etrafındaki büyük çember yayı içerisine inşa edilen ve Avrupa kent mimarisi etkisiyle gelişen, batılılaşma üsluplu yapıların kaynağının, Cenevizler-Venedikliler tarafından yapılan bu mimari dokuya dayandığı, ileri sürülebilir bir savdır.

vizliler yaptırmıştır (Falmerayer 2011: 179; Bryer ve Winfield 1985: 197). Nitekim İspanya kralı tarafından Semerkant'taki Timur'un sarayına gönderilen Ruy Gonzales de Clavijo, 1403 yılında, şehrin o dönemdeki durumu hakkında, bilgi verir ve deniz kıyısında, Cenevizlilere ve Venediklilere ait birer kale (Tellioglu 2008: 39) bulunduğundan bahseder.

1461 yılında Trabzon İmparatorluğu'na son vererek şehri idaresi altına alan Osmanlı Devleti, beldenin idari yapısının temel hususiyetlerine dikkat ederek yönetime, imar ve iskânına başlamıştır. Şehzade Selim'in sancakbeyi olmasıyla Trabzon'un idari bağımsızlığa kavuştuğu ve esaslı bir imar görec “mutluluk yuvası, cennet gibi iklimi olan yer” (Emecen 2021: 128) tanımlamasının yapıldığı mamur bir şehir haline geldiği anlaşılmaktadır. 1486 yılı tahririnde Cami-i Atik adıyla gelişen Müslüman mahallesinin yanında şehrin Hristiyan tebaasına ait “Cemaat-ı Gebran” olarak isimlendirilen 15 mahalle adı sayılmaktadır (Bostan 2021: 175). Trabzon'da 1550-1650 yılları arasında kayıtlara geçen 62 vakfin yanında (Tosun 2021: 213) Gayri Müslimlere ait ticari işletmelerin de varlığı azımsanamayacak büyüklüktedir. Çok uluslu ticaretin artması ile birlikte yapı sanatı numuneleri de zenginleşerek çoğalmıştır. Osmanlı devletinin güçlü ekonomik yapısı ve barışçıl siyasi yönetimi sayesinde Trabzon-İran transit ticareti çok büyümüş ve devletin güç kaybettiği dönemler de dâhil ara sıra kesintilere uğrasa da çoğunlukla 20 yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yönetim düzeninin Tanzimat'la birlikte yeniden örgütlenmesi neticesinde illerde kamu binalarının yeniden yapım gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1867 yılında Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi (Gençoğlu 2011: 35) ile vilayet ve liva merkezlerinde hükümet binaları yapılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreçte bu resmi binalar arasına; hastane, adliye, telgrafhane, postane, iş yerleri ve müze gibi farklı fonksiyonlu yapılar da eklenmiştir.

Osmanlı coğrafyasında özellikle ticaretin yoğunlaştığı liman kentlerinde 19. yy sonu 20. yy başlarında otel, pansiyon ve restoranlar artmaya başlamıştır. İstanbul'da Galata, Pera, Büyükdere, Tarabya ve Büyükkada'da inşa edilen oteller gibi Trabzon'da da Hotel Suisse, Marengo Pansiyon, Yeşilyurt Otel-Restoran, Şems Oteli, Cihan oteli gibi binalar yapılmıştır. Ayrıca diğer liman şehirlerinde olduğu gibi Ebniye Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi (Özcan 2006: 159) ile birlikte (1839-49) yangınların ön-

lenmesi için kâgir yapı tekniği kullanılarak yeni binalar Trabzon'da da inşa edilmiştir. İstanbul Tarabya, Kadıköy, Adalar, Altunizade, Çamlıca, Kadıköy ve Göztepe gibi semtlerde yaptırılan ve sayfiye de denilen köşk yapıları, Trabzon Soğuksu mevki gibi alanlarda da gözlenmektedir.

Bu yıllarda gelişen ticari hayatın yönlendirmesi ile banka, şehir içi han binaları, rüsumat (gümrük) binaları, liman işletme binaları, iş yeri ve dükkanlar da şehirlerde artan imar faaliyetlerinden diğer bir yapı grubunu oluşturmaktadır. Levanten aileler tarafından İstanbul ve İzmir'de batılılaşma üslubunun yerel yaklaşımlarla harmanlanarak inşa edildiği ticari ve sivil mimari örnekler gibi yapıların Trabzon tarihi kent mimarisinin biçimlenişini de etkilediği anlaşılmaktadır. Şehrin ana arterleri konumundaki Uzun Sokak, Kunduracılar ve Semerciler Caddeleri başta olmak üzere, sosyo-ekonomik bakımdan daha canlı olan sokakları, Avrupa kent mimarisi etkisiyle gelişen, İstanbul-Karaköy ve Beyoğlu, İzmir-Karşıyaka ve Buca'da Levanten aileler tarafından yapılmış aynı işlevli yapılarıyla benzer (Yavuz, 2007: 428) bir görüngenü oluşturmaktadır. Milli rönesans üslubu da denilen Neo-Klasik ve Neo-Rönesans sanat akımları ile inşa edilen bu yapılar, günümüzde de Trabzon'un eski cadde ve sokaklarının belirleyicileridir.

Tarihi süreç içerisinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu çok hareketli liman şehrinin tarihi kent mimarisi de oldukça geniş ve farklı üslupları bir arada bulunduran yapı sanatı örnekleri ile doludur. Doğudaki Trabzon şehrinin batıya dönük yüzünü yansıtan kozmopolit kent mimarisi, batılı insanının da dikkatini çekmiş ve tarih boyunca tercih edilen yer kimliğini korumuştur. Özellikle 19. yüzyıldan sonra Osmanlı liman şehirlerde ticaret işletmeleri artan ve büyük imar faaliyetlerine girişen gayri müslim aileler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu açıdan bakılınca, Selanik'te İtalyan Fernandez ailesinin (İpek 2011: 93-127) yaptırdığı yapı topluluğuna benzer bir inşa faaliyetini Trabzon'da Kostaki ve Kabayanidis ailelerinin üstendiğini rahatlıkla görebilmekteyiz. Trabzon tarihi kent mimari mirasının yukarıda ifade edilen siyasi tarihi ve toplumsal yapısını temsil eden yapı sanatı örneklerinden birisi de Kabayanidis ailesinin yaptırdığı Trabzon Eski PTT binasıdır. Eski PTT binası, şehirdeki aynı dönem yapılarından; Atapark Kalcıoğlu Konağı, Eski Askeri Rüştüye Binası, Eski Cihan Oteli, Alemdarların Evi, Eski İş Bankası Binası, Gazeteciler Cemiyeti Binası, Belediye Sağlık Müdürlüğü Binası, Uzun Sokak İdare Mahkemesi Binası gibi yapılarla benzeşmektedir.

2. TRABZON ESKİ PTT BİNASI (GABAYANI KONAĞI/İŞ YERİ)

Sahilden güneye doğru aniden yükselen dağların teraslı yamaçlarına kurulmuş olan Trabzon şehir yerleşkesi günümüzde birbirine paralel üç ana caddenin gelişmesi ile biçimlenmiştir. En üstte modern dönemde açılan Yavuz Sultan Selim Bulvarı (Tanjant Caddesi), şehrin doğu batı istikametinde ana yükünü taşımaktadır. Bu caddenin hemen altında şehrin kuruluş ve genişlemesi dönemlerinin izlerini üzerinde barındıran ve ana omurgalarından birisini oluşturan Uzun Sokak yerini almıştır. Uzun Sokak'ın altında 1916 Rus işgali sırasında Ruslar tarafından açılan Maraş Caddesi, nihayet sahile en yakın ve organik yapısı ile geleneksel sokak düzenini koruyan Kunduracılar Caddesi, şehrin yerleşimini belirleyen ana belirleyicilerdendir. Trabzon Eski PTT binası, şehrin nüfus hareketliliği bakımından en kalabalık alanı olan Çarşı Mahallesi'nde, Kunduracılar Çarşısı ile bu caddeleri dikine keserek sahile inen Cumhuriyet Caddesi'nin kesişme noktasında Postane Sokağı'nın kuzey yakasında inşa edilmiştir.

Görsel 1. Eski Ptt Binası 1944-47 Sonrası ve Öncesi Fotoğrafları

Trabzon İli, Ortahisar İlçesi, Çarşı Mahallesi, Postane Sokak, kentsel sit alanında, 32 pafta, 174 ada, 30 parselde yer alan tarihi bina, 1963 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Daha sonra Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 25.01.1985 tarih ve 647 sayılı kararı ile taşınmaz kültür varlığı olarak tescili yenilenmiştir. 2016-2019 yılları arasında Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından alınan kararlarla, mülkiyeti Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü

adına kayıtlı ve 421,84 m² alana sahip olan yapının projelendirilmesi ve PTT müzesi olarak (TKVKBM)³ yeniden kullanımı planlanmıştır. Trabzon Eski PTT binasını, Trabzon'un yerli Rum halkından olan iş insanı Konstantin Kabayanidis⁴ ve ailesi yaptırmıştır. Güneye bakan cephenin üst katında ortadaki kör niş üzerine taç biçiminde yerleştirilen kitabelik içinde Latin harfleriyle⁵ 1904 yılı yazılmıştır. Bu tarih kitabesi, yapının ilk inşaa evresini kesin olarak ortaya koymaktadır. İlk yapıldığı dönemde "Kabayanidis/Kabayani Bankası" olarak bilinen yapı, bankanın iflası sonrasında Kabayanidis Konağı ya da Trabzon halk ağzı ile "Gabayani Konağı" diye isimlendirilmiştir. Kabayani Bankası, Birinci Dünya Savaşı yıllarında sıkıntılı ekonomik duruma düşse de faaliyetlerine bir süre devam etmiş, Eylül 1915'ten itibaren Emval-i Metruke kanunu ile üzerine ihtiyati tedbir konulmuş ve nakdi varlığı da Dâhiliye Vekâleti namına Ziraat Bankası'na aktarılmıştır⁶. 24 Şubat 1918 Trabzon'un düşman işgalinden kurtuluşunu

³ Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü (TKVKBM) Arşivi, Trabzon Eski PTT Binası dşyası.

⁴ **Konstantin Kabayanidis**/Kostas Kapagiannidis (Κωνσταντίνος Καπαγιαννίδης) (1868-1915): Trabzon'un yerli Rum halkından olan tüccar Grigoris Kapagiannidis (1836-1907?) ile Domna Amiroglio (1843-1935) çiftinin ikinci çocukları olan Konstantin Kabayanidis, 1868 yılında Trabzon'da doğmuştur. Konstantin Kabayanidis'in doğduğu zaman babası işletmekte olduğu küçük toptancı iş yerini çoktan büyük bir şirket haline getirmeyi başarmıştı. Şirketin bir anda büyümesi, halk arasında değişik bir anlatım konusu olmuştur. Bir çalışanın (muhasip) şeker alım esnasında attığı yanlış sıfırlar yüzünden çok yüklü miktarlarda şeker alma durumunda kalınmış ve şirket iflas eşğine gelmiştir. Kırım Harbi sırasında şeker kıtlığı çekilen bölgede aşırı yükselen fiyatlar nedeniyle bu yanlış sıfırlar, çok yüklü miktarlarda kazanca dönüşmüştür. 1890'lı yıllarda şirketin idaresini eline alan Konstantin Kabayanidis, babası ile kardeşi Alcibiades ile birlikte 1904 yılında Kapagiannidis Bankası'nı (Trabzon Eski PTT binası) kurdu. Uluslararası deniz ticaretine de dâhil olan Konstantin Kabayanidis Trabzon kent merkezinde birçok imar faaliyetlerinde de bulunmuştur. Rum uyuğunun yanında Rus vatandaşı olmasının da kolaylaştırdığı ithalat ve ihracat ticareti sayesinde dünyanın farklı ülkelerinden inşaa malzemesi getirebilmiştir. Birinci Dünya Harbi yıllarında sıkıntılı bir sürece giren Kabayanidis 1915 yılında yaşamını yitirmiştir.

⁵ Trabzon yapı sanatı örneklerinde, Gayri Müslim yapılarında harf inkılabı öncesinde, Latin harfleri ile tarih düşme sıkça karşılaşılan bu durumdur.

⁶ 272-0-0-10 dosya numaralı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'ndeki 1-6-2 sıra ve sayfadaki belge bu durumu açıklamaktadır. Bu belgede: 04.10.1919 tarihinde Trabzon Vilayeti tarafından, Emval-i Metruke parası olarak Dahiliye Vekaleti namına Ziraat Bankası'na yatırılan meblağın şehre iadesinin istendiği görülmektedir. Nitekim aynı dosya numaralı ve 06.10.1919 tarih 1-6-4 sıra ve sayfa numaralı belge de de iki gün sonra bu paranın Trabzon Vilayeti Ziraat Bankası şubesine iade edildiği anlaşılmaktadır.

takip eden yıllarda devletin Dâhiliye Vekâlet'ine bağlı farklı kurumlar tarafından kullanılan Trabzon Eski PTT binası, 1923 Lozan Barış Anlaşması sonrasında resmi olarak tapu tescili ile birlikte Devlet Hazinesine aktarılmıştır. Bu tarihten sonra Hazine tarafından “Singer Dikiş Kumpanyası Anonim Şirketi” (Başkaya 2015: 183) gibi çokuluslu ticari faaliyetler gösteren büyük şirketlere kira karşılığında verildiğini belirleyebildiğimiz yapı, 21 Ocak 1928 tarihinde açılan İş Bankası Trabzon Şubesi'ne kiralanmıştır (Trabzon Ticaret Gazetesi: 20 Ağustos 1927 tarihli baskısı). Trabzon Eski PTT binasının mülkiyeti, 1930 yılında hazineden alınarak Trabzon Belediyesi'ne tescil edilmiştir⁷.

Ancak İş Bankası ile kira sözleşmesi devam ettirilmiş, Kunduracılar Çarşısı'ndaki diğer bina (Eski İş Bankası Binası) ile birlikte işlevini banka olarak sürdürmüştür. 1943 yılında belediye ile yapılan anlaşma gereği Türkiye Posta Telefon ve Telgraf (PTT) İşletmesi Trabzon PTT Başmüdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Bu tarihten sonra Trabzon PTT binası olarak bilinen yapıya, Trabzon PTT başmüdüğü Nurzat Arığsoy'un uğraşları sonucu 1944-1947 yılında bir kat daha ilave edilmiştir⁸. Bu tarihten sonra PTT mülkiyetiyle günümüze kadar gelen yapı, 1983 yılında ve daha sonraki yıllarda birçok niteliksiz ekleme görmüştür. PTT uhdesinde günümüze kadar; personel yemekhanesi, lojman, çocuk kreşi, evrak arşivi, idare binası gibi farklı işlevlerle kullanılmış ve nihayet 2017 yılında restorasyon için kullanım dışı bırakılmıştır. Bu işlevsel değişim ve eklemelere rağmen büyük ölçüde özgün yapısını koruyarak günümüze kadar ulaşan Trabzon Eski PTT binasının, restorasyon sonrasında “PTT Müzesi” olarak yeniden kullanımı planlanmaktadır.

Trabzon Eski PTT binasının mimarının kim olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürülmektedir. Payitaht İstanbul merkezindeki Hassa Baş Mi-

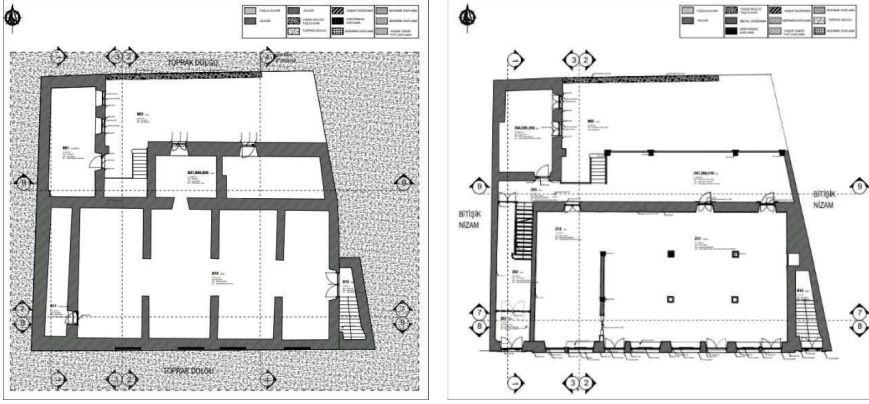
⁷ Trabzon Belediyesi Meclis Zabıtnamesi, 13.02.1932 tarih zabıt hülâsası, yedinci inikat, birinci celsesinde tutulan meclis zabıtname tutanağı bu durumu çok açık bir anlatımla ortaya koymaktadır. Bu belgede, 1930 meclis zabıtnamesine atıf yapılarak; savaş öncesinde Trabzon su irsaliye hattı için halktan toplanılan büyük miktardaki nakit paranın Kabayani Bankasına yatırıldığı, savaş sonrasında bu meblağın alınmadığı, bundan ötürü de Kabayani mülklerinin tamamının Trabzon Belediye'sine mülkiyet tapu aktarımı ile birlikte haczedildiği detaylarıyla anlatılmaktadır.

⁸ PTT arşivi, 1947 Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü Bütçesi, 29. Sayı 8. sayfada bu inşaat kalemi ödemesi için bütçeden ayrılan meblağ yazılmıştır. Aynı evrakta binanın daha önceden PTT tarafından kullanılmaya başlandığını da öğrenmekteyiz.

marlığı'ndan gelen "Cani Kalfa"nın birkaç yerde adı geçse de kronolojik olarak bunun mümkün olmadığı açıktır (Yazıcı 2008: 949). 1820 yılında Trabzon'a gelerek imar faaliyetlerini yerinde takip eden Cani Kalfa (BOA., C.MF., 80/3975, 24 C 1235), 1831 yılında Hassa Baş mimarlığının yerine kurulan "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü"ne bağlı olarak da görev yapmıştır. Ebniye Halifesi Küçük Rıfat Efendi'nin Trabzon Eski PTT binasının mimarı olduğu da doğru olmasa gerektir. Küçük Rıfat Efendi, Ebniye-i Hassa Müdürlüğü tarafından 1864 yılında Vilayet Konağı yapımı için görevlendirilmiş (BOA., İ.MVL., 541/24308, 4 C 1282) ve Trabzon'a gelmiştir. 1870'li yıllardan sonra Mühendis Hane-i Berri-yi Hümayun'dan mezun olan Subay mühendisler grubunun Anadolu'da birçok imar faaliyetlerinde buldukları hakikat (Yazıcı 2008: 954) olsa da Trabzon Eski PTT binasının yapımında görev aldıklarını gösteren herhangi bir belge ya da unsura rastlanılmamıştır. 1895-1904 yılları arasında Trabzon Vilayet mühendisi unvanı ile görev yapan İzodor Efendi (Düzenli 2021: 939) nin yapı ile alakası olmasına rağmen mimarı olmadığı anlaşılmaktadır. Trabzon Eski PTT binasının mimarı, II. Abdulhamit dönemi saray mimarı olan İtalyan Raimondo d'Aranco ile de temaslarını tespit ettiğimiz Alexander Kakulidis olmalıdır⁹. Trabzon'da; Eski Kız Mektebi, Atatürk Köşkü, Eski İş Bankası,

⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Tarih Vakfı (2018). "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Rum Toplumunun Kültürel Katkılarından Örnekler", Sergi ve Panel: 12-15 Kasım 2018, TMMOB Mimarlar Odası/Chamber of Architects of Turkey (CAT); Veysel Usta (2021). "Trabzon Metropolitani Tarafından 1858'de Rus Çarı'na Hediye Edilen XIII. Yüzyıla Ait Rumca Bir Eser: Halk Kütüphanesindeki Trabzon El Yazması", Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, IV/I, Haziran 2021, s. 54-63; Demosthenes Oikonomidis (1936). "Trabzon'un Peronymous Greek Preparatory'sinin Özet Tarihi", *PF*, Yıl I, Sayı 4-5, Atina 1936, s. 86-87. (Δημοσθένης Οικονομίδης (1936). «A Summary History of Trabzon's Peronymous Greek Preparatory», ΠΦ, έτος Ι', κουτί 4-5, Αθήνα 1936, σελ. 8687.); Antoni Y. Pavlidi (2004). *Trabzon Okulları (1900-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pateion Üniversitesi Kentsel Çevre ve İnsan Kaynakları Enstitüsü, s. 749; Konstantinos Papamichalopoulos (1903). *Pontus Turu*, Atina Devlet Matbaası, s. 89. (Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος (1903). Περιήγηση στον Πόντο, Αθήνα: Κρατικό Τυπογραφείο Άρεως Πάγου, σελ. 89); Pantelis A. Demiroğlu (2015). *Pontus Rumlarının Eğitimi: Kuruluş, Teşkilat ve Argyroupoli Okullarının İşleyişi ve Manevi Hareket Bölgesi (1723-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Democritus Üniversitesi Uzak Ülkeler Dili, Filolojisi ve Kültürü Bölümü Lisansüstü Eğitim Programı: Yurtdışı Alan Çalışmaları, s. 54. (Παντελής Α. Δεμίρογλου (2015). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων στον Πόντο: Η ίδρυση, η οργάνωση και η λειτουργία των σχολείων της Αργυρούπολης και η πνευματική κίνηση στην περιοχή (1723-1923)*, Δημοκρατείο Πανεπιστημιο Θρακισ Τμημα Γλωσσας, Φιλολογίας Και Πολιτισμου Των Παρευξεινιων Χωρων Προγραμμα Μεταπτυχιακων Σπουδων: Σπουδες Στον Παρευξεινιο Χωρο, σελ. 54); Hristofor

Opera Binası gibi birçok yapının da mimarı olan Kakulidis, atölyesinde çalıştığı d'Aranco'nun art nouveau üslubunu Trabzon'a taşımıştır.

Görsel 2. Eski PTT Binası bodrum ve zemin kat planları
(Ui Design Grup Mimarlık).

2.1. Plan

Trabzon Eski PTT Binası; bahçeli, sonradan eklenen ikinci kat ile birlikte bodrum ve zemin üstü iki kattan oluşan kâgir yığma tekniği ile 1904 yılında, neo-klasik ya da milli rönesans üslubu ile inşa edilmiş, karma işlevli yapı grubunda değerlendirilen anıtsal yapıdır. Banka binası olarak tasarlanmış ve doğu-batı yöndeki parsellerle bitişik nizam düzeni gösteren yapı, Trabzon Taşı da denilen (Akbulut 1953: 32) “Kavaklı Taşı” ile inşa edilmiştir.

Eski PTT Binası, kareye yakın doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilmiştir. Parselin doğu kenarı kuzeydoğu köşesinde yapı arsası içine doğru açılma söz konusudur. Yapının kurulduğu alan özünde kuzey-güney yönlerinde iki bölüme (oylum) ayrılmış; ana yapı güney tarafa, bahçe ve frontal kısım ise kuzey yöne konumlandırılmıştır. İş yeri oylumu, güneydeki banka bölümü ve giriş holünden, frontal oylumu da bahçe, bahçenin güney bölümü ile iş yerinin kuzeyinde kalan

Keshanidi ve Goniadis Keşanoğlu (2012). *Pontus Rumları*, Atina: Avreamis Kallifea. (Χριστοφορ Κεσανιδι-Γωνιάδης Κεşanoğlu (2012). *Ελινόρομει Ποντα*, Αφίνες: Καλλιφεα); Antonios Terzopoulos X. (1971). “Trabzon Okulu'nun Yeniden İnşası”, *PS*, Atina, s. 81-82. (Αντώνιος Τερζόπουλος Χ. (1971). «Ανασυγκρότηση της Σχολής Τραπεζούντας», *Υ.Σ.*, Αθήνα, σελ. 81-82).

mekânlar ile kuzeybatı kenarda, ana yapıdan 5 m kuzeye çıkma yapan kısımdan oluşturmaktadır. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen yapının kuzey tarafında ortaya çıkan yüksek irtifanın kuzeyindeki frontal bölümü çıkmasında, ara kat yapılarak mekânsal büyüme sağlanmıştır.

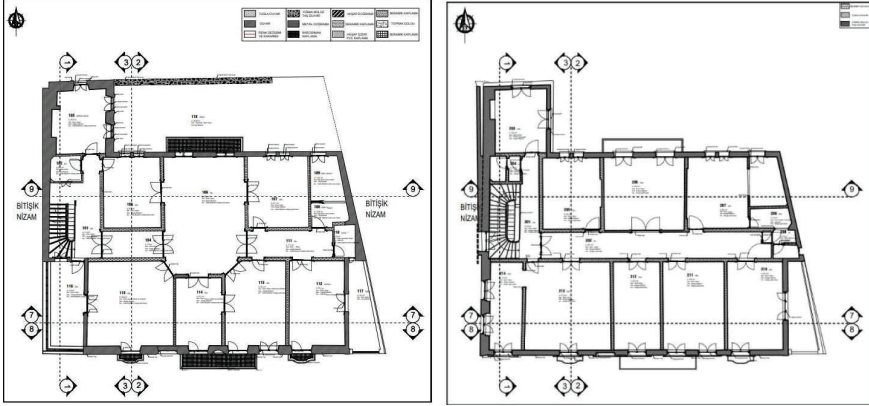
Trabzon Eski PTT Binasının esas yapısı; bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Yapının ilave kat olarak eklenen ikinci katı, 1944-47 yılları arasında yapılmıştır. Binanın doğu tarafında ana akstan dışarıya taşan ve güneydeki Postane Sokağı'na açılan bodrum kapısı (B12) ile erişilen bodrum katı, farklı ölçülerle birbirinden ayrılan beş bölümden oluşmaktadır (B10). Bu bölmelerin esasen üst yapının taşınması adına statik olarak yapıldığı, bu nedenle de kat yüksekliğinin düşük bırakıldığı 1944-47 tadilatı sırasında taban seviyesinin yaklaşık 70 cm daha derinleştirilme işleminden anlamaktayız¹⁰. Güneydeki sokağa açılan dört kuranglez pencere ile aydınlatılan bodrum katın en batısındaki dar bölmenin (B11) ısı merkezi ve tesisat odası olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bölmelerin depo, odunluk, hizmet, temizlik ve hazırlama birimleri olarak işlevlendirildikleri değerlendirilmektedir. Bodrum katın iş yeri oylumu, esasen ısı merkezinin hemen doğusundaki bölmedeki bir pencere, ortada kalan bölüm ise bir kapı ile kuzeydeki frontal oylumu mekânlarına bağlanmaktadır. Son dönem niteliksiz yapılaşması esnasında en doğudaki bölüme bir pencere, hemen batısındaki bölüme de bir kapı açıklığı eklenmiştir.

Frontal bölümü (B01, B02, B07-B08-B09), dönemin kamu yapılarında olduğu gibi sütunlu galeri terası, çıkma düzeni ve merdivenli giriş yapı birimleri ile neo-klasik üslubun örnekleri şeklinde, planın kuzey cepheye yansımaları olarak biçimlenmiştir. Esas yapının galeri tarası kuzeyinde kalan yapılaşma farklı dönemlerde inşa edilen muhdes eklentilerdir. Galeri terası sütun araları da bu dönem yapılaşması esnasında duvar örülerek kapatılmıştır.

Yapının zemin katı güney yarısını teşkil eden iş yeri oylumu (Z01, Z02, Z11, Z12); 6 kare biçimli sütunun taşıdığı dikdörtgen alan ile batı yöndeki güney giriş holünden ibarettir. Zemin kat bahçe ve frontal oylumu ise kuzey giriş holü (Z03), çıkmanın ıslak zeminli mekânları (Z03, Z04,

¹⁰ Erol Aslan, Trabzon PTT Müdürlüğü İnşaat Mühendisi, 01.12.2020 tarihli yüz yüze görüşme söyleşi.

Z05, Z06) ile geleneksel Türk evinin hayatına (Kuban 1995: 43) benzer bir galeri terası (Z07, Z09, Z10) düzenlemesine sahip mekânlarından ibarettir. Frontal bölümün çıkmasında oluşturulan ara katın avluya iki, kuzeye bir pencere ile açılan mekânı hizmet odası olarak değerlendirilmiştir.

Görsel 3. Eski PTT Binası birinci ve ikinci kat planları
(Ui Design Grup Mimarlık).

Yapının birinci katı, iç sofalı (Eldem 1954: 89) konut mimarisi tasarımını göstermektedir. Zemin katın ana oylumları bu katta takip edilmemiş, ikametgâha mahsus birimlerin birbirlerinden ayrılmasını sağlayan bölme duvarları, statik kaygı nedeniyle daha hafif malzemedен yapılmıştır. Üst katın batı kenarı ortasındaki yarım dönerli orta sahanlıklı geniş merdivenden “L” biçimli giriş holüne (101-104) çıkmaktadır. Giriş holünün kuzeybatı köşesinde hela (102) ıslak mekânı, güneydoğu köşesinde de üst katın çift kanatlı ana giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş holünün kuzeyinde, helanın doğu yanındaki kapı ile kuzeye bir, doğudaki bahçeye de iki pencere açıklığı olan dinlenme odasına (103) girilmektedir. Giriş holünün kuzeydoğu köşesindeki kapı ve sofadan girilebilen, kuzeydeki bahçeye çifte Fransız balkonu ile açılan yaşam odası (105) yerleştirilmiştir. Giriş holünün güneyinde doğuya doğru olan uzantısından erişilen sofa (106), Türk konut mimarisi geleneğinde olduğu gibi (Eldem 1954: 89) tam anlamıyla bir dağılım merkezi konumundadır. Kuzeydeki bahçeye iki toplam kapı ile açılan sofanın dar balkonu da dönemin yapılarının vazgeçilmez cephe uygulamalarındandır. Sofanın doğusunda, sofa ve güneydeki holden (111) açılan kapılarla girilen ve kuzeydeki bahçeye iki Fransız balkonu

biçimli pencere açıklığı ile bağlanan yaşam odası (107) yer almaktadır. 107 numaralı yaşam odasının doğusunda holden girilen ve parselin batıya doğru açılabilir kırımılması nedeniyle geometrik biçimi bozuk, kuzeydeki bahçeye bakan bir Fransız balkon penceresi ile aydınlanan küvetli hamam birimi (108-109) yer almaktadır. Bu iki odanın güneyinde sofadan erişilen holün en doğu ucunda ise günümüzde hela olarak kullanılan ancak esasında duş (banyo) olduğunu düşündüğümüz ıslak zeminli mekân (110) bulunmaktadır. Sofanın güneybatısındaki giriş kapısı ile erişilen kare biçimli yönetim odasının (115) güneydeki sokağa bakan balkonlu total kapı açıklığının doğu yanındaki pencere içten kapatılmıştır. Bu odanın batısındaki kapı ve giriş holündeki diğer bir kapı ile erişilen batı terası (116) sonraki yıllarda oda biçimine dönüştürülmüştür. Sofanın güneyindeki çift kanatlı kapıdan girilen odanın (114) güneydeki balkona açılan total kapısının yanında doğusundaki odaya da girilen diğer bir kapısı daha mevcuttur. Sofanın güneydoğusundaki kapı ve 111 numaralı holden açılan diğer bir kapı ile de girilen odanın (113) güney cepheindeki balkona bir total kapı, cepheye açılan bir de penceresi vardır. Plandaki 111 numaralı holden girilen oda, (112) güney cepheye balkonlu bir total kapı ile açılmaktadır. Bu odanın doğu duvarındaki kapı ile erişim sağlanan doğu terası (117), batıdaki terasın simetrisini sağlamış ve yapının üst kat planı tamamlanmıştır.

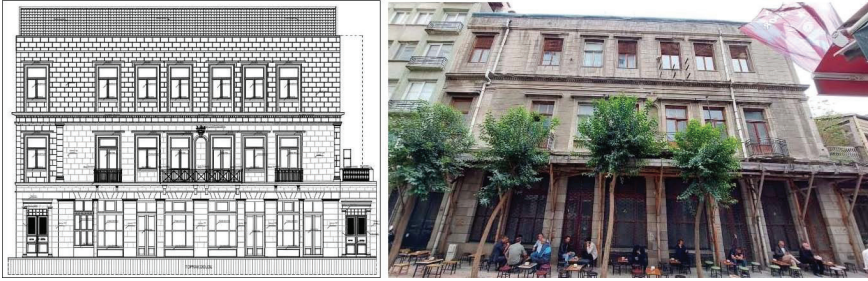
Yapıya sonradan eklenen ve ikinci dönem olarak değerlendirdiğimiz ikinci kat planında, sofanın güneye doğru uzanan kısmı “L” şeklindeki giriş holü lehine kesilerek hol (202), yapıyı doğu-batı istikametinde ikiye böler hale getirilmiştir. Birinci kat planında 108 ve 109 numaralar ile gösterilen oda güney yönünden bölünerek elde edilen mekân ocak-mutfak olarak işlevlendirilmiştir. Bu değişikliklerin yanında batı terası tamamen kapatılarak oda şekline dönüştürülmüştür. İlave katın diğer birimleri birinci katın tekrarı şeklinde tamamlanmıştır.

2.2. Mimari

Neo-klasik üslubun benimsediği anıtsal yapı tarzını izlediğimiz Trabzon Eski PTT binası, cephelerindeki klasik örme sütunlar, kompozisyon konturleri, formlar ve çizgilerin barok mimarinin aksine sadeliği yakalamak adına yapıldıklarını gözlemleyebilmekteyiz. Gereksiz detaylara, kalabalık kompozisyon ve oluşumlara yer verilmeyen yapının cepheleri huzur ve dinginliğin sükunetini yansıtmaktadır. Dengeli ve simetrisinin bozulma-

miş geometrisini sunan cephelerin kat kornişleri ve üst örtü saçak yataylığı, dikine yükselmeyi muvazene eden unsurlardır.

Trabzon Eski PTT Binası'nın 14x23 metre ölçülerindeki güney cephesi, kat kornişleri ile üç yatay bölünme göstermektedir. Cephenin zemin kat bölümü, doğu ve batı köşelerindeki bina ana giriş kapılarından başka iş yerine açılan üç kapı ve beş pencere açıklığı ile sokağa bağlanmaktadır. Dönemin sevilerek kullanılan giriş kapısı özelliklerine uygun olarak yapılan ana giriş kapıları, iki sütun arasına alınmış, düz lentolu ve kademeli taçlarla nihayetlenmektedir. Çift kanatlı demir döküm kapılar ve üzerindeki parmaklık şebekeleri, Türk-İslam yapılarının yansımaları olarak 20. yy başlarındaki benzer yapıların vazgeçilmezlerindedir. Tamamı yontma taş ile inşa edilen cephenin örme sütun ve üzerlerindeki dor sütun başlıklarına yapının yükünü taşıy hissi verilmiştir.

GörSEL 4. Eski PTT Binası güney cephe çizimi (Ui Design Grup Mimarlık) ve günümüzdeki görüntüsü.

Zemin katı birinci kattan ayıran kat silmesi, kademeli profillerle hareketli kılınmış, balkonları taşıyan eliböğründeler ile birlikte de hem denge unsuru hem de ışık-gölge kontrastı sağlanmıştır. Küçük balkonların dilimli şekilleri, art nouveau üslubunun biçimsel tasarım uygulamalarındandır. Cephenin birinci katı, doğu ve batı köşelerdeki simetrik teraslar arasında yine simetri esasına göre dizilmiş üç topal kapı ve iki Fransız pencere biçimli açıklıklar ile cephe ortasındaki oval kavsaralı kör niş ve art nouveau çiçek tacı tasarımlı kitabelikten oluşmaktadır. Cephenin birinci katı, terasların başlangıcından itibaren yine iki örme sütun, üst örtü saçak ve alt kat silmesi arasında alınarak dikdörtgen bir tual gibi işlenmiştir. Terasların ve balkonların el işi dövme demir parmaklıklarının da eklettik üslubu biçimlerinin bu kompozisyon temasına katkıları gözlerden kaçmamaktadır.

Sonradan yapılan ilave kat, esas yapının üst örtü saçak silmesi ile birinci kattan ayrılmaktadır. Birinci katın cephe düzenine uydurularak yedi dikdörtgen düz atkılı pencere ile tamamlanan ikinci kat cephesine balkon yapılmamıştır. İlave katın üst örtü saçığı yükseltilemiş semer duvarı üzerine kırma/beşik çatı ile tamamlanmıştır.

Trabzon Eski PTT Binası'nın kuzey cephesi, komşu parsel yapılanması ve bahçeye sonradan yapılan niteliksiz muhdes eklemeler neticesinde esas görüngüsünü büyük oranda kaybetmiştir. Kaba yonu ve moloz taş malzeme ile yığma tekniği kullanılarak inşa edilen cephenin günümüzde duvarları sıva üzeri boyalıdır. Kuzey cephenin zemin kat bölümünde, birinci dönem yapısında inşa edilen örme sütunların taşıdığı dört bölmeli galeri terası, sonraki dönem tadilatlarında sütun aralarının kapatılması ile bozulmuştur. Galeri terasına, kuzey avludaki merdivenden başka ana iş yerinden iki topal kapı ile de erişim sağlanmaktadır. Kuzey cephenin zemin kat düzenini, ana iş yerinin batı bölümünü (Z12) avluya bağlayan Fransız penceresi ve galeri terasının batısına açılan diğer bir pencere tamamlamaktadır. Bahçenin batı tarafında ana yapı aksından kuzeye doğru uzatılan çıkmanın zemin kat cephesinde ise bu kısımdaki topal pencerelerinin simetrik bir pencere ile bütünlük sağlanmıştır.

Görsel 5. Eski PTT Binası kuzey cephe çizimi (Ui Design Grup Mimarlık) ve günümüzdeki görüntüsü.

Frontal bölümünün çıkmasında irtifa farkından ötürü yapılmış olan ara katın doğudaki avluya bakan cephe bölümünde iki adet ahşap doğramalı pencere yer almaktadır. Ara katın hol kısmını aydınlatan bu pencereler de

dikdörtgen formdadır. Çıkma bölümünün birinci katının plandaki 103 nolu odasına da kuzeyden bir, doğudan iki pencere açılmaktadır. Üç pencere de basık kemerli taş söveli, demir parmaklıklı, çift kanatlı ve ahşap doğramalıdır. Çıkmanın ikinci katının plandaki 203 nolu odasına da kuzey ve doğudan birer adet pencere açılmaktadır. İki pencere de dikdörtgen formda çift kanatlı ve ahşap doğramalıdır.

Çıkma dışındaki cepheye bakan kapı ve pencerelerin tamamı basık kemerli ve ahşap doğramalıdır. Cephenin birinci katının doğu köşesindeki pencere hela hücrelerini, bu pencerenin batısındaki ikiz pencere plandaki 107 nolu odayı, en batıdaki ikiz pencere ise plandaki 105 nolu odayı aydınlatmakta ve ortadaki iki kapı ise sofaya açılmaktadır. Aynı yükseklikteki pencerelerin tamamı demir parmaklıklıdır. Çıkma dışında cepheye açılan ikinci kattaki pencerelerin tamamı basık kemerli ve ahşap doğramalıdır. İkinci katta iki adet ikiz pencere, üç adet de çift kanatlı pencere yer almaktadır. İkiz pencereler ise tek kanatlıdır. Pencereler aynı yüksekliktedir. İkinci katın en batısındaki ikiz pencere plandaki 205 nolu odayı, ortadaki iki pencere plandaki 206 nolu odayı, en doğudaki ikiz pencere ve tekli pencere ise plandaki 207 nolu odayı aydınlatmaktadır. Cepheye bakan kapı ve pencerelerin ahşap doğramaları büyük oranda deforme olmuş durumdadır.

Trabzon Eski PTT Binası'nın doğu ve batı yöne bakan yan cepheleri, komşu parseller ile bitişik nizam düzeninde olduğundan kapalıdır. Yan cepheler, kaba yonu ve moloz taş malzeme ile yığma tekniği kullanılarak inşa edilmiş, sıva üzeri boya kaplaması ile tamamlanmıştır. Birinci katın plandaki 117 nolu teras odasının dışarıya açılan dikdörtgen formda, çift kanatlı, ahşap kapısı, doğu cephesinin birinci kattaki tek açıklığıdır. İkinci katta ise, plandaki 210 nolu odayı aydınlatan, dikdörtgen formda, üç kanatlı, ahşap doğramalı pencere açıklığı yer almaktadır.

Birinci kattan ikinci kata geçişte dış saçaklı taş silme, esasında orijinal yapının üst örtü saçağıdır. Dikdörtgen planlı ana yapının üzeri beşik çatı, çıkma bölümü üzeri de eğik çatı ile örtülüdür. Her iki çatının dış yüzeyi de dönemin yaygın kullanım malzemesi olan Marsilya kiremiti kaplamalıdır. Çatının mahya, mertek, aşık, dikme ve ızgara kadronları gibi öğeleri ahşap malzeme ile yapılmıştır. Kiremitler ve ahşap öğelerin bazıları deforme olmuş durumdadır. Çatının kuzeydoğu köşesinden sonradan yapılan niteliksiz dikdörtgen formda tuğla baca yükselmektedir.

2.3. Süsleme

Trabzon Eski PTT Binası'nın yapıldığı dönemin üslup özelliklerine uygun, değişik malzemeler ile yapılmış özgün bezeme unsurları mevcuttur. Genel olarak batılılaşma dönemi Türk süsleme sanatlarının ortak özelliklerini taşıyan bezeme kompozisyonları, şehrin muhtelif yerlerinde yapılan eş zamanlı yapılarla büyük benzerlikler taşımaktadır.

Trabzon Taşı da denilen Kavaklı Taşı ile inşa edilen yapının cephe-leri taş malzeme ile oluşturulan özgün kompozisyonlar barındırmaktadır. Neo-Klasik üslubun cephe kompozisyon düzenlemesine uygun olarak, yatay saçaklar, kapı ve pencerelerin düz atkıları ya da basık kemerleri, pencere denizlikleri ile dikey plasterler cepheyi dengeli aksiyal yüzeylere bölmüştür. Cephe-ler simetri esasına bağlı kalınarak bölümlenmiştir. Katlar iki korniş arasına alınarak tek kat anlayışına göre biçimlendirilmiştir. Basık kemerli pencereler ve dışa taşırılan kilit taşı ile pencere kenarlarının dışbükey kademeli yapısı da I. ulusal mimarimizin yapı üzerindeki etkileri olarak tanımlanabilir unsurlardandır. Barok tarzın oynanan geometrik biçimli yapı elaman konturları, bu cephede de olduğu gibi neoklasik pencere çerçevelerinde düzgün dikdörtgen biçimine dönmüştür. Pencerelerin düz atkıları ve denizlikleri ileri taşırılarak cepheye derinlik ve hareket kazandırılmıştır. Yapının ana sokağa bakan güney cephesinin zemin katına girişi sağlayan iki yanda, dikdörtgen formdaki kapıların çerçevesini oluşturan söve sütünceleri, sütünce başlıkları, düz atkı taşı ve profilli taç kısımları ile taş süslemenin bütüncül bir kompozisyonu sunulmaktadır. Güney ve kuzey cepheyi dikine bölerek kasetleyen örme sütun ve sütun başlıkları ile kat silme kornişleri çerçevesi içerisine yerleştirilen kapı ve pencere açıklıkları, ana giriş kapılarının büyültülmüş biçimsel tasarımını yansıtmaktadırlar. Girişler özenle düzenlenmiş, çatı akroterleri zengin kademelenme geometrik düzenlemeye sahiptir. Pencere söveleri iç ve dış bükey profilli biçiminde iç içe geçmeli silmelerle yivlendirilmiş triglifler şeklindedir. İstanbul Galata Rüşmet (gümrük) binası cephe-lerindeki frontonların (alınlık) içlerine yerleştirilen yüksek kabartma ve plastik madalyon bitki taçlarının küçük bir örneği cephe ortasına yapılan taç kitabelik ile bu binada da yaşatılmıştır. Yapının mimarisinin art nouveau üslubu damgası niteliğindeki bu kitabeliğini, aslan ayaklı eli böğründeler taşımaktadır. Kuzey cephede özgün yapıda varlığını tespit ettiğimiz galeri terasının frontal sathı ve çık-

ma düzeni, sonradan yapılan müdahaleler ve çevre parsel binaları ile esas yapı görüngüsünden oldukça uzaklaşmıştır.

Görsel 6. Eski PTT Binası desenli karo mozaik döşeme, ahşap merdiven ve hamam bölümü seramikleri.

Trabzon Eski PTT Binası'nda kullanılan desenli karo mozaiklerin orijinalinde İtalya üretimi olduğu anlaşılmaktadır¹¹. Yapının zemin katında; Z01, Z02 nolu giriş holünde, Z11 nolu lokal hücrelerinde, Z09 ve Z12 nolu odalarının zemini özgün karo mozaiklerle kaplanmıştır. Giriş holü ve lokal hücrelerinin yan bordürleri, orta kısmı uzunlamasına altıgenler içerisinde lale motifleri ile bezenmiş ve bu altıgenler halka motifleri ile birbirine bağlanmıştır. Bu altıgenler her iki yandan zikzak dizisi ile zenginleştirilmiştir. Karo mozaikle süslenen söz konusu hücrelerin ana zemini ise kare formdaki (20 cm) plakalar içerisinde baklava dilimleri ile oluşturulmuş sekiz kollu yıldız motifleri ile tezyin edilmiştir. Beyaz zemin üzerinde gri baklava dilimleri kullanılmıştır. Kare plakaların köşeleri siyah renkte üçgenlerle birleştirilerek siyah renkte kare bir form oluşturulmuştur. Z11 nolu lokal hücrelerinin güneyindeki zemininde dikdörtgen formda (60x280 cm.) çerçeve içerisinde ise merkezde siyah renkte, dikdörtgen formda plakalar, kenar bordürleri ise beyaz zemin üzerine kırmızı ve siyah renkte halat örgü motifleri ile tezyin edilmiştir.

¹¹ 19. yy. başlarında çıkarılan bir kanun ile İtalya üretimi karolarda üretim yeri ve atölyesinin bilinmesi için damga zorunluluğu getirilmiştir. Bazı desenli karo mozaiklerinin arkalarında üretim atölyesi damgası bulunmaktadır. Daha Fazla bilgi için bkz. Ayşegül Uçar (2013). *Süsleme Tasarımı Açısından İzmir Konutlarında Döşeme Karoları, (Yayımlanmamış doktora tezi)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sonsuzluk prensibi ile yapılmış olan ve Günümüzde Karosiman denilen desenli karo mozaiklerin, araka kısımlarındaki damgalarından İtalya Napoli'de Mosca seramik atölyelerinde üretildikleri anlaşılmaktadır. Barok ve Rokoko üsluplarının iç mekân dekorunu hareketli kılan karmaşık plastik ve figürlü desenleri, neoklasikle dingin bir hale getirilmiş geometri ve çok yapraklı bitki motiflerine dönüşmüştür. Işığın iç mekâna dağılmasına yardımcı olan bu döşeme, Türk-İslam süsleme sanatlarındaki sonsuzluk prensibi ile ulama kompazisyon içermektedir. İzmir Konak, Buca Bornova konutlarında çok benzerleri görülmektedir.

Görsel 7. Eski PTT Binası, devlet armalı, 1845 İngiltere/Londra yerel atölye üretimi Milners çelik kasa (A. Fatih Akçay).

Yapının güneydeki ana sokağa bakan ön cephesinin iki yanındaki dik-dörtgen düz atkılı ana giriş kapılarındaki kapı kanatları dökme demirden yapılmıştır. Aynı form ve özellikteki çift kanatlı iki kapının da orta kısmından üzeri küçük daire formdaki deliklerle kafes tekniğinde düzenlenmiştir. Günümüze ulaşan metal kapı kolları ise son derece sade ve tezyinatsızdır. Ön cephenin zemin katındaki demir kepenkleri, birinci kattaki demir balkon korkulukları ise özgün olmayan öğelerdir. Ana iş yeri içerisindeki İngiliz devlet armalı 1845 Londra yerel atölye üretimi Milners çelik¹² kasa, yapının özgün metal elamanlarından.

¹² Tomas Milners ve oğulları tarafından kurulan demir atölyesi, 1843 yılında yangında zarar görmeyen çelik kasa üretimi için hükumete başvurmuştur. Tatbikatı da yapılan çelik kasa patent izni 1944 yılında alınmış ve 1945 yılında 102 adet üretilen Milners Çelik Kasaları'ndan birisi Trabzon'a getirtilmiştir. Yapı ana iş yerinin kuzey duvarı içerisinde yerleştirilen bu çelik kasa üzerindeki, damga, arma ve atölye adı ile özgün bir eser olarak tanımlanabilir.

Yapının zemin katından, ikinci kata kadar çıkışı sağlayan merdivenlerin boğumlu sütünce parmaklık ve prestilli ahşap korkulukları ile ince işçilikli çiçek motifli kaydırmazlık şeritleri ile rıht basamakları yapıda ahşap süslemenin güzel örneklerindedir. 20. yüzyıl başlarında yapılan ahşap doğramanın özgün örneklerinden olan kapı ve pencereler, çoğunlukla esas yapıdan kalmadır. Yapının üst kat odalarının tavanlarında izlediğimiz çıtalı düz tavanlar, ahşap malzemenin bir diğer süsleme unsuru olarak yapıda kullanılmıştır. Dinlenme odasındaki nişlerde olması gereken yüklük ve hol dolaplarında da ahşap malzeme işçiliğini görebilmekteyiz.

Görsel 8. Eski PTT Binası, işyeri tavanı alçı ve kalemişi süsleme detayı (A. Fatih Akçay).

Yapının zemin katının Z11 nolu lokal hücresinin tavanı hiç boşluk kalmayacak şekilde kalem işleri ile tezyin edilmiştir. Son derece grift şekilde boyanan tavan kompozisyonu üç bölüme ayrılmıştır. Yine her bölüm, üç madalyonun birbirine bağlanması ile düzenlenmiştir. Bu üç bölüm stilize bitkisel motiflerle tezyin edilen şerit bordürle ayrılmıştır. Orta bölümün merkezinde iç içe geçmiş onikigenler içerisinde bitkisel motifler (hançer yaprağı, kıvrık dallar, rozet çiçek v.b motifler) yer almaktadır.

Orta bölümün her iki yanında ise sekizgen ve diğer geometrik panolar içerisinde bitkisel kompozisyonlu madalyonlar yer almaktadır. Yan panoların merkezi ise baklava dilimli çerçeveler içerisinde yine stilize bitkisel motiflerle grift biçimde tezyin edilmiştir. Tavan mavi, sarı, yeşil, kiremit kırmızısı gibi tual renk tonlarının uyum ve kontrastları ile süslenmiştir. Özellikle merkezdeki madalyonlarda altın yaldız tonlarında varak formunda süslemeler de kullanılmıştır.

Görsel 9. Eski PTT Binası, işyeri tavanı alçı süsleme detayı (A. Fatih Akçay) ve üst kat odaları kalemişleri.

Akant yaprakları, C ve S kıvrımlı dolamadallar, plastik etkili biçimi ve Türk eklektik süsleme tarzı ile Muğla Keyfoturağı Camii, Kocaeli Dilovası Demirciler Konağı duvar ve tavanlarına benzemektedir. Akant yaprağı motifleri, Avrupa örneklerinde olduğu gibi daha dolgun ve katmerli görünümü ile daha belirgin ışık-gölge etkisine sahiptir. Çelenk kompozisyonları demetler halinde işlenmiştir.

Dolamadallar, S ve C kıvrımlı bitkisel bezemelerle çevrili çelenk motifleri batılılaşma dönemi ürk baroğu/Türk rokoku süsleme tarzını yansıtmaktadır. Askı çelenk motifleri de Art Nouveau üslubunun yansımalarındandır. Egzotik görünümlü bir pencere içerisine yerleştirilen çiçek demeti, ütopyik art nouveau'nun tahayyül düşlerinin bir yansımasıdır. Kıvrık dallar üzerine yerleştirilen nar benzeri meyvelerle belki de hayat ağacının değişik bir türü işlenmiştir.

Birinci katta 113 nolu odanın sıva üzeri boyalı duvarlarının dört cephesi stilize geometrik bir motif içerisinde yaprak ve çiçek motifleri ile tezyin edilmiştir. Yeşil, haki ve beyaz tonları kullanılmıştır. 115 nolu odanın

duvarları da dört cepheden tüm odayı saracak şekilde birbirini tekrar eden bitkisel bir bordürle geçilmiştir. İki bordürle tezyin edilen odanın alt bordür kuşağında turkuaz zemin üzerine haki renklerde hançer yaprakları kullanılmıştır. Üst bordür kuşağında ise haki zemin üzerine kırmızı, yeşil ve beyaz tonlarının kullanıldığı çiçek motifleri yer almaktadır. Zemin kattaki tavan süslemeleri son derece özgün ve sanatsal olup, birinci kattaki odalarda yer alan duvar süslemeleri basit ve işçilik bakımından zayıftır.

2.4. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin Lale Devri ile birlikte girdiği batılılaşma dönemi imar uygulamaları, Tanzimat'la birlikte hız kazanmış, ebniye nizamnameleri, teşkilatı vilayet nizamnamesi gibi yasalarla da batılı üsluplar etkisiyle, yeni binaların yapımı devletin bütün coğrafyasına yayılmıştır. Vilayet ve liva merkezlerinde hükümet binaları gibi kamu yapıları yapılmaya başlanmış, ilerleyen süreçte bu resmi binalar arasına; adliye, telgrafhane-postane ve müze gibi farklı fonksiyonlu yapılar yanında sivil mimari örnekleri de eklenmiştir. Trabzon Tarihi PTT Binası da bu yapıların üslup özelliklerine uygun olarak inşa edilmiş anıtsal görünümlü Anadolu yapıtlarından birisidir.

Trabzon Tarihi PTT Binası'nın yapıldığı 20.yy başlarında, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin 50-60 bin nüfuslu mütevazı bir şehri olan Trabzon'un Çarşı, Kemer kaya ve Pazarkapı Mahalleri gibi alanlarda özellikle Kunduracılar ve Semerciler Caddesi ile Uzun Sokak boyunca inşa edilen neo-klasik üsluplu ticari ve sivil yapılar bulunmaktadır. İstanbul Karaköy, Beyoğlu, Galata ve Beşiktaş ile İzmir Buca, Konak, Bornova gibi semtlerin yapıları ile benzeşen bu mimari tarz, Trabzon'u Tarihi Kent mimarlığı bakımından Anadolu'nun diğer çoğu ilinden ayırmaktadır.

Trabzon Eski PTT Binası, mimari yapılanma ciheti yanında işlev olarak da benzeştiği, karma yapılar grubunda değerlendirilen Kalcıoğlu Konağı'nı (1903) da şehrin yerli ustaları inşa etmişlerdir. Cephe taşıyıcı payanda sistemi ve kat silmeleri ile pencere düzeni bakımından Nemlioğlu Konağı (1874) ile özdeşleşen yapı, üst kat ikametgâh planı ile de Eski Vali Konağı/ Sanat Evi (1902) tasarımı ile örtüşmektedir. Profilli taş pencere söveleri ve yüzeyel plasterler ve basık kemerli açıklıkları bakımından; Hacı Rüştü Konağı (1880), Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü Binası (1899), Eski İş Bankası Binası (1902), Tiyatro Müdürlüğü Binası (1863)

gibi birçok kent içi sivil ve ticari yapısı ile benzeşmektedir. Cephelerinde kullanılan taş malzeme ve yığma tekniği bakımından; Trabzon Büyükşehir Belediyesi Sosyal İşler Daire Başkanlığı Binası (1896), İl Kültür Turizm Müdürlüğü Binası (1889), Gazeteciler Cemiyeti Binası (1891) gibi yapıları hatırlatmaktadır. Gerek alçı stuko, gerek ahşap, gerek döşeme ve gerekse metal süslemeler bakımından da; Atatürk Köşkü (1896), Kostaki Konağı (1910) gibi yapılarla büyük benzerlikler içermektedir.

Trabzon Eski PTT Binası; plan, mimari, üslup ve süsleme özellikleri bakımından neo-klasik yapı tiplerinin karma işlevli yapılar grubunda değerlendirilmektedir. Çok uluslu bir nüfus yapısına sahip olan şehrin farklı medeniyetler eliyle biçimlenmiş tarihi kent mimarlığını yansıtan yapı, geleneksel yapı sanatı uygulamalarını da üzerinde toplayan etkili bir görüngüyü barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Ö. (1953). *Trabzon Kitabeleri*, İstanbul: Şule Yayınevi.

Akgül, H. Ç. ve Kılıç, S., Demirel, S., Yılmaz, E. (2022) “Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021 Yılı Ön Sonuçları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/14, s. 57-74. DOI: 10.31765/karen.1071040

Arrianus. (2005). *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Çev. M. Arslan, İstanbul: Odin Yayıncılık.

Başkaya, M. (2015). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat (1923-1950)*, Trabzon: Serander Yayınları.

BOA., C.MF., 80/3975, 24 C 1235.

BOA., İ.MVL., 541/24308, 4 C 1282.

Bostan, H. (2002). *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara: TTK Yayınları.

Bryer, A. ve Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington DC: Dumbarton Oaks Res. Lib.

Büyüka, B. Ö. (1971). *Abhaz Mitolojisi Anaç mı?* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Demiroğlu, Pantelis A. (2015). *Pontus Rumlarının Eğitimi: Kuruluş, Teşkilat ve Argyroupoli Okullarının İşleyişi ve Manevi Hareket Bölgesi (1723-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Democritus Üniversitesi Uzak Ülkeler Dili, Filolojisi ve Kültürü Bölümü Lisansüstü Eğitim Programı: Yurtdışı Alan Çalışmaları.

Düzenli, E. (2021). “Merkeziyetçi Temayüller ve Trabzon'da Modern Kamusal Yapıların İnşası (1937-1944)”, *İdealkent*, 33/12, s. 934-964, DOI:10.31198/idealkent.931829.

Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plân Tipleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Emecen, F. M. (2021). “Şehir ve İdari Yapı: Sancak ve Eyalet Merkezi”, *Trabzon’da Fetih ve Şehir*, Haz. Temel Öztürk, Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 125-137.

Fallmerayer, J. F. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Çev. Ahmet Cevat Eren, Ankara: TTK Basımevi.

Gençoğlu, M. (2011). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(1)*, s. 29-50.

Goloğlu, M. (2013). *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Trabzon: Serander Yayınları.

İpek, N. (2011). *Selanik ve İstanbul’da Seçkin Yahudi Bankerler (1850–1908)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karagöz, İ. (2003). *Mitolojide Doğu Karadeniz Kolkideden Herakles Sütunlarına*, Ankara: İsmat Yayınları.

Karpov, S. P. (2016). *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, Çev. E. Uzun, İstanbul: Kültür Bilimleri Akademisi.

Keshanidi, Hristofor ve Keşanoğlu, Goniadis (2012). *Pontus Rumları*, Atina: Avreamis Kallifea.

Ksenophon. (2011). *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Çev. O. Yarlığaş, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Kuban, D. (1995). *Türk “Hayatlı” Evi*. İstanbul: MTR Yayıncılık.

Küçükuşurlu, M. (2018). “Trabzon’da Modernleşmenin Simgesi Olarak Meydan-ı Şarkî”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (63)*, s. 617-638. DOI: 10.14222/Turkiyat4016.

Oikonomidis, Demosthenes (1936). “Trabzon’un Peronymous Greek Preparatory’sinin Özet Tarihi”, *PF*, Yıl I, Sayı 4-5, Atina 1936, s. 86-87. (Δημοσθένης Οικονομίδης (1936). «A Summary History of Trabzon’s Peronymous Greek Preparatory», ΠΦ, έτος I’, κούρι 4-5, Αθήνα 1936, σελ. 86-87.)

Özcan, K. (2006). “Tanzimat’ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839–1908)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları VII/2*, s. 149-180.

Papamichalopoulos, Konstantinos (1903). *Pontus Turu*, Atina: Devlet Matbaası.

Pavlidi, Antoni Y. (2004). *Trabzon Okulları (1900-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pateion Üniversitesi Kentsel Çevre ve İnsan Kaynakları Enstitüsü.

Procopius. (1971). *Buildings*, Çev. H. B. Dewing, Cambridge: Loeb Classical Library.

Strabon. (1987). *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, Çev. A. Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tarih Vakfı (2018). “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Rum Toplumunun Kültürel Katkılarından Örnekler”, *Sergi ve Panel: 12-15 Kasım 2018*, TMMOB Mimarlar Odası/Chamber of Architects of Turkey (CAT); Veysel Usta (2021).

Tellioğlu, İ. (2009), *Kommenosların Karadeniz Hâkimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon: Serander Yayınları.

Terzopulos, Antonios. (1971). “Trabzon Okulu’nun Yeniden İnşası”, *PS Atina Periodikó*.

Tosun, M. (2021). “Trabzon’da Sosyal Hayat (Klasik Dönem)”, *Trabzon’da Fetih ve Şehir*, Haz. Temel Öztürk, Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 205-217.

Türkaslan, İ. (2019). *Trabzon Aziz Eugenius Kilisesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçar, Ayşegül (2013). *Süsleme Tasarımı Açısından İzmir Konutlarında Döşeme Karoları*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Usta, V. (2021). “Trabzon Metropolitani Tarafından 1858’de Rus Çarı’na Hediye Edilen XIII. Yüzyıla Ait Rumca Bir Eser: Halk Kütüphanesindeki Trabzon El Yazması”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/I, Haziran 2021, s. 54-63.

Yavuz, M. (2007). “Trabzon Tarihi Kent Mirasından Bir Grup Yapının Cephe Tasarımları Üzerine”, *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 427-441.

Yazıcı, N. (2008). “Trabzon Örneğinde Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konağı Binaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/5. s. 943-959.

Zosimus. (1982). *New History*, Çev. R. T. Ridley, Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.